

UNIVERSITÉ PARIS III – SORBONNE NOUVELLE
Ecole doctorale Espace Européen Contemporain (EEC)
PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR
Multidiszciplináris Doktori Iskola

Résumé

Nombre de pages de la thèse : 749

THESE EN COTUTELLE

pour obtenir le grade de

DOCTEUR DE L'UNIVERSITE PARIS III

PHD PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Discipline : Histoire

Tudományág : Történelem

présentée et soutenue publiquement

par

Gusztáv KECSKÉS

2003

Titre :

La diplomatie française et la révolution hongroise de 1956

Directeurs de thèse :

Madame Mária ORMOS, Université de Pécs

Madame Elisabeth du REAU, Université Paris III

Membres du jury :

Monsieur György LITVÁN, Professeur émérite d'histoire et directeur de recherche à l'Institut d'histoire de l'Académie hongroise des Sciences

Madame Mária ORMOS, Professeur émérite d'histoire à l'Université de Pécs

Madame Elisabeth du REAU, Professeur d'histoire à l'Université de Paris III

Madame Marie-Pierre REY, Professeur d'histoire à l'Université de Paris I

A francia diplomácia és az 1956-os magyar forradalom

1956 – Budapest: az évszám és a helynév szorosan összekapcsolódott sok francia ember tudatában. A magyar főváros neve a IV. Köztársaság utolsó éveinek fontos fogalmává vált: „ Budapest után...”, sokaknak le kellett számolniuk a létező szocialista államokkal kapcsolatos illuzióikkal. A francia társadalomnak pedig, amely a magyar dráma gyorsan pergő színeit kezdettől fogva különleges rokonszenvvel figyelte, a tragikus végkifejlet következtében hamarosan lehetősége nyílt, hogy tettekben is kimutassa együttérzését: az országba érkezett menekültek ezreit francia családok ezrei, világi és egyházi szervezetek fogadták a kormányzat hathatós támogatásával. A francia közélet és sajtó pedig, amely jelentőségéhez méltó terjedelemben foglalkozott a magyar forradalom eseményeivel 1956 őszén, később is őrizte emlékét azokban az évtizedekben, amikor Magyarországon '56 kérdéséről nem lehetett megírni az igazságot.

1995 nyarán határoztam el, hogy doktori disszertációt fogok készíteni az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról. 1996 szeptemberében iratkoztam be a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Multidiszciplináris Doktori Iskolájába, ahol témavezetőm Ormos Mária Professzor Asszony lett. 1997 novemberétől doktori tanulmányaimat a Pécsi Tudományegyetem és a Sorbonne Nouvelle Paris III Egyetem közti szerződésben szabályzott kettős doktori képzés (co-tutelle) keretében folytattam. Ettől kezdve Elisabeth du Réau Professzor Asszony szintén témavezetőként segítette munkámat. Több elnyert külföldi ösztöndíjnak köszönhetően lehetőségem volt, hogy Franciaországban és Belgiumban is tanulmányozzam a választott témámra vonatkozó forrásokat. 2001 tavaszán fejeztem be a kutatásokat megkezdve a disszertáció írását. E munka különösen azután gyorsult fel, hogy 2001 októberében állást kaptam a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében, melynek vezetése lehetővé tette számomra, hogy teljes időmben a disszertációm készítésével foglalkozzam. Az írás több mint egy évet vett igénybe.

A francia kormánynak a magyar forradalom kapcsán tett kül- és belpolitikai lépései és főként azok indítékai a mai napig kevésbé ismertek. A Nyugaton és a volt szovjet

blokk országaiban ma már szintén kutatható levéltári anyagok azonban lehetővé teszik, hogy árnyalt képet nyerjünk a magyar forradalom franciaországi visszhangjáról. A francia politikai élet és társadalom reakcióját dokumentáló források rendkívüli bősége miatt azonban 1999-ben úgy döntöttem, hogy módosítom eredeti célkitűzésemet, és a teljes franciaországi politikai és társadalmi reakció tanulmányozása helyett elsősorban a francia diplomáciának a magyar forradalomra adott válaszát fogom vizsgálni. Így a közvélemény, a sajtó, a kulturális élet és a belpolitikai erők magatartásának bemutatását csak a francia kormánynak a magyarországi forradalmi eseményekkel kapcsolatos külpolitikai lépéseinek elemzéséhez használtam fel.

Ami az időbeli és tematikus kereteket illeti, az előzmények ismertetését a második világháború végétől kezdem, míg a következményeket az 1960-as évek közepéig mutatom be, a fő figyelmet az 1956 ősztől 1958 ősziig terjedő periódusnak szentelve. Ezt részben a magyarországi események logikája magyarázza: 1956. október eleje a forradalom előestéje, 1958. június 16-án pedig Nagy Imrét és mártírtársait végezték ki. Az időhatárok kijelölésének másik szempontja a francia–magyar viszony alakulása volt: ezek az időpontok ugyanis a két ország közti diplomáciai kapcsolatok történetében markáns fordulatokat jeleznek a forradalom leverését követő szinte teljes szakítástól egy viszonylagos megbékélésig. Franciaország történetében a IV. Köztársaság kora (1944–1958), annak sajátos intézményei, politikai és társadalmi szervezetei, valamint fő problémái (az európai integráció, a gyarmati háborúk, stb.) adják az elemzés kiindulópontját. De Gaulle tábornok hatalomra kerülése utáni első hónapok azonban még szintén a tárgyhoz tartoznak. A nemzetközi kapcsolatok történetében az Egyesült Államok és a Szovjetunió szembenállásával jellemezhető bipoláris világrend korának sajátos összefüggésrendszerébe kívántam ágyazni a magyar forradalom franciaországi visszhangjának tanulságait.

A disszertációban három fő kérdésre keresem a választ: a) Mi jellemezte a francia diplomácia magatartását az 1956-os magyar forradalom kapcsán? b) Hogyan illeszkedik ez a reakció a nemzetközi kapcsolatok történetébe? Végül, c) mi volt az 1956-os magyarországi események hatása a magyar–francia diplomáciai kapcsolatokban? E kérdések megválaszolása lehetővé teszi, hogy mélyebben megismerjük az 1956-os forradalom nemzetközi hátterét és jelentőségét. E konkrét kérdés kapcsán bemutatom a francia diplomácia működését az információk gyűjtésétől és továbbításától a döntéshozatalig és a döntések végrehajtásáig. Megkísérlem továbbá, hogy – a NATO-ban zajló érdekegyeztetési munka feltárásával – fényt

derítsek a francia döntéshozatali folyamat globális összefüggéseire is. Így, reményeim szerint, dolgozatom hozzájárul az 1956-os magyar válsághoz kapcsolódó több további kérdés tisztázásához.

Az 1989-1990-es rendszerváltás óta Magyarországon is lehetővé vált az 1956-os forradalom mélyreható, forrásokon alapuló kutatása, a korabeli események ideológiai torzításoktól mentes vizsgálata, és az eredmények publikálása is. Az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutatóintézete, amely a Magyar Tudományos Akadémia kutatóhelyeként jött létre 1990-ben, egyik központja ezeknek a kutatásoknak. Kezdettől fogva az intézmény fő célkitűzései között szerepelt a forradalom nemzetközi összefüggéseinek feltárása. Ezt megelőzően Nyugaton jelentek meg fontosabb munkák. A világpolitikai tényezők vizsgálatához az 1960–1970-es években még csak másodlagos források álltak rendelkezésre: a sajtó, a hivatalos megnyilatkozások és a visszaemlékezések. Az 1980-as évek második felétől az amerikai, az angol, a francia és más nyugati levéltári anyagok is kutathatóvá váltak. A kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása 1989–1990-ben pedig lehetővé tette, hogy bepillantást nyerjünk ezeknek az országoknak a magyar forradalommal foglalkozó kormányzati és pártirataiba. 1992–1993-ban az események alakításában kulcsszerepet játszó Szovjetunió dokumentumainak nagy részét is megismerhették a kutatók.

Ami a levéltári anyagok feldolgozottságát illeti: a már hozzáférhető szovjet források fontosabb részét publikálták és igen alaposan elemezték. Ugyanez elmondható a lengyel dokumentumokról is. A jugoszláv, kelet-német, csehszlovák és román iratokat már szintén vizsgálták kutatók, az amerikai és brit anyagokat ugyancsak. A forradalom olaszországi, svájci, ausztriai, belgiumi, hollandiai, kanadai fogadtatásáról is írtak. Megszülettek az első, még nem monografikus igényű összegzések is, amelyek közül a legjelentősebb Békés Csaba nevéhez fűződik.¹

Az 1956-os magyarországi forradalomról az események időszakában és azokat követően is számos publikáció, cikk és könyv született Franciaországban részben magyar, részben francia szerzők tollából a legkülönbözőbb politikai-ideológiai nézetek jegyében. A már akkor évtizedek óta franciaországi száműzetésben élő, nagy tekintélyű, magyar

¹ Békés Csaba, *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*, Budapest, 1956-os Intézet, 1996.

származású újságíró és történész, Fejtő Ferenc volt az első, aki a francia szellemi élet elé vitte a magyar forradalom igazságát. Schreiber Tamás a *Le Monde* Magyarországon tartózkodó tudósítójaként közvetlenül részt vállalt a francia társadalom tájékoztatásában. Kende Péter, Méray Tibor és Molnár Miklós az 1956-ban emigráltak közül szintén sokat tettek a forradalom emlékének ébrentartásáért a frankofon területeken. A korabeli francia értelmiség legismertebb képviselői: Raymond Aron, Albert Camus, Jean-Paul Sartre, Marcel Merleau-Ponty, Claude Lefort szintén kifejtették nézeteiket a magyar '56 kérdésében. Ami a szakirodalmat illeti: a kizárólag a forradalmat témául választó történelmi műveken kívül a IV. Köztársaságot, a második világháború utáni francia külpolitikát, illetve a nemzetközi kapcsolatokat elemző átfogó monográfiák is mind teret szentelnek a témának.

Az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról szintén születtek publikációk. Ezek túlnyomó többsége a francia baloldal, elsősorban a kommunista értelmiség reakcióját mutatja be. Ez valószínűleg a Francia Kommunista Párt korabeli szellemi túlsúlyával magyarázható. A munkák másik csoportja a sajtó bizonyos részeit elemzi. Stéphan Dufoix, a Sorbonne Paris IX oktatója, aki doktori disszertációjában a Franciaországban élő 1945 utáni közép-európai emigrációk történetét dolgozta fel, az 1956-os magyar menekültügy, valamint a létrejövő emigráns szervezetek kérdésének vizsgálatához már levéltári forrásokat is felhasznált.² Magyarországon a forradalom franciaországi vonatkozásairól még kevesebb anyag jelent meg. Litván György, az 1956-os Intézet korábbi tudományos igazgatója gyűjtött dokumentumokat a tárgyra vonatkozóan Franciaországban a Külügyminisztérium és a Francia Kommunista Párt levéltárában, s ezek tartalmát röviden ismertette az intézet *Évkönyvében*.³ Garadnai Zoltánnak a Magyar Országos Levéltárban végzett kutatásai rávilágítottak a vizsgált korszak francia–magyar diplomáciai kapcsolatainak bizonyos összefüggéseire.⁴ Azonban mindeddig nem létezett összefoglaló tanulmány sem a franciaországi politikai és társadalmi visszhangról, sem pedig a francia diplomáciának a magyar forradalom kapcsán tanúsított magatartásáról.

² Dufoix, Stéphane, *Exil et politique. Eléments pour une sociologie de la politique en émigration : l'exemple des Hongrois, des Polonais et des Tchécoslovaques en France de 1945 à nos jours* [Száműzetés és politika. Adalékok az emigrációs politika szociológiájához: magyarok, lengyelek és csehszlovákok Franciaországban 1945-től napjainkig], politikatudományi doktori disszertáció, Université Paris I Sorbonne, Département de science politique, 1997, 2 kötet.

³ LITVÁN György, « Francia dokumentumok 1956-ról », *Évkönyv III. 1994*, Budapest, 1956-os Intézet, 1994, pp. 139–147.

A magyar forradalomról szóló szakirodalom bősége bizonyítja a tudományos közönség érdeklődését a téma iránt. A nemzetközi összefüggésekkel foglalkozó kutatások előrehaladott állapota egyrészt, a franciaországi visszhang historiográfiájának hiányosságai másrészt aktuálissá tették, hogy összefoglaló tanulmány készüljön a francia kormányhoz a magyar forradalommal kapcsolatos politikájáról, főként annak nemzetközi vonatkozásairól.

A disszertáció anyagának túlnyomó többsége eredeti kutatásokon alapszik: kevésbé ismert levéltári dokumentumok feldolgozásán és az egykori események szemtanúival készített interjúkon. Annak érdekében, hogy a vizsgált témáról minél objektívebb képet nyerjek, többféle típusú (levéltári dokumentumok, sajtó, interjúk) és igen sokféle helyről származó franciaországi, belgiumi és magyarországi forrást (pl. állami intézmények, politikai pártok, egyházak) kívántam összevetni. Az írott forrásokból nyert információk kiegészítése céljából felvettem a kapcsolatot több a korabeli francia külpolitikában aktív szerepet játszó diplomatával. Egységes kérdőív alapján interjúkat készítettem velük részben közvetlenül, magnetofonra rögzítve, részben levelezés útján. Az egységes kérdésfeltevés nagy segítségemre volt a válaszok feldolgozásánál. A téma tágabb összefüggéseinek bemutatásához a legfrissebb szakirodalom eredményeinek felhasználására törekedtem.

Milyen forrásokat alkalmaztam tehát? Tanulmányoztam levéltári dokumentumokat, publikált forrásokat, visszaemlékezéseket, naplókat, orális forrásokat, a sajtót, tudományos konferenciák anyagait és természetesen a témára vonatkozó szakirodalmat. A disszertáció legnagyobb része levéltári forrásokon alapszik. Kezdjük a francia forrásokkal! A Külügyminisztérium Levéltárában az Európával kapcsolatos 1956 és 1960 között keletkezett külügyi anyag Magyarországra vonatkozó dossziéi bőségesen tartalmazzak dokumentumokat az '56-os forradalommal kapcsolatban annak bel- és külpolitikai, gazdasági, hadügyi és egyházi vonatkozásairól egyaránt. 1961–1965 időszakából bizonyos dokumentumok már szintén hozzáférhetőek a kutatás számára a magyar politikai emigrációról és a francia–magyar kapcsolatokról. A Miniszteri Kabinetiroda dossziéiban és a Főtitkárságnál egyaránt maradtak fontos iratok (pl. Guy Mollet és Konrad Adenauer 1956. november 6-i tanácskozásáról). A *Nations Unies et Organisations Internationales* (NUOI) [Egyesült Nemzetek és Nemzetközi Szervezetek] és a *Service des Pactes* elnevezésű minisztériumi osztályok iratsorozatai különösen értékesnek bizonyultak témám szempontjából. Az előbbi a francia diplomácia

⁴ Garadnai, Zoltán, « A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története, 1945–1966 », *Külpolitika*, 2001, n°

ENSZ-beli tevékenységét világította meg, míg a második Franciaország NATO-beli magatartásának megismerését segítette. A többi állami szerv levéltári anyagaiból megemlítendők az Elnökség, a kormány valamint a Belügyminisztérium iratai, amelyeket a Nemzeti Levéltár (Archives Nationales) őriz, amelyek szintén foglalkoznak a korabeli Magyarország és a magyar forradalom ügyeivel. A belügyi iratok közül a prefektusok havi jelentéseinek összegzései különös figyelmet érdemelnek. A hadsereg, a Nemzetgyűlés, valamint a Szenátus (le Conseil de la République [Köztársaság Tanácsa] korabeli elnevezéssel) levéltári dokumentumai kiegészítik információinkat az 1956-os magyar forradalom franciaországi visszhangjáról. A pártok levéltári anyagai közül elsősorban a Szocialista Párt (a korabeli SFIO) valamint a Francia Kommunista Párt archívumában őrzött iratokat használtam fel munkám során. E dokumentumok gyakran felvilágosítással szolgálnak a pártok politikai magatartásának valódi motivációiról és az esetleges párton belüli vitákról. Az 1956-ban Franciaországban hatalmon lévő szocialista párt iratai kipótolják bizonyos közintézmények nem kutatható levéltári anyagait (pl. a minisztertanácsi jegyzőkönyvek). Az FKP belső iratai pedig bepillantást engednek a súlyos válságot átélő vezetés stratégijába. Elegendő idő híján a felderített katolikus, protestáns és zsidó levéltári források feldolgozására nem került sor. Későbbi kutatások pótolhatják majd ezt a hiányt.

A NATO Nemzetközi Titkárságának Brüsszelben található Levéltárában az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatban a szövetség különböző fórumairól származó számos dokumentumot gyűjtöttem. Kiegészítve ezeket a francia Külügyminisztérium NATO-ügyekben illetékes osztályának irataival valamint a belga állandó képviselő miniszteréhez küldött távirataival, nagy pontossággal megismerhetjük a NATO szerepét a nyugati diplomáciai egyeztetésben nem is csak a magyar válsággal összefüggésben, hanem a kelet-nyugati viszony egészét tekintve is. Az Észak-atlanti Tanács üléseinek jegyzőkönyvei és a többi szervezeti egységben keletkezett források felvilágosításokkal szolgálnak az egyes tagországok álláspontjának változásairól és azok kölcsönhatásáról. Megfigyelhetjük továbbá, hogy Franciaország mennyire tudta befolyásolni NATO-partnereit, illetve, hogy milyen mértékben hatott a szövetség a francia politikára.

Végül, a Magyar Országos Levéltárban őrzött magyar külügyi dokumentumok, lényegileg a Külügyminisztérium és a párizsi magyar követség közti diplomáciai levelezés,

valamint a Külügyminisztérium illetékes szervei által készített, a budapesti francia követséggel kapcsolatos feljegyzések számos pontosítással szolgálnak a magyar–francia diplomáciai kapcsolatok fejlődéséről, természetesen hivatalos magyar szemszögből.

Több forrásgyűjtemény könnyítette munkámat. Ezek alapvető információkat adtak Franciaország, az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia külpolitikájáról, továbbá az ENSZ-beli eseményekről és a szovjet és magyar kormány magatartásáról. A levéltári dokumentumok bősége ellenére egyes kérdésekről és intézményekről csak töredékes információk állnak rendelkezésre (például: minisztertanács, külügyminiszteri kabinetiroda, a francia Külügyminisztériumban tartott munkamegbeszélések). Az egykor hivatalban lévő diplomaták visszaemlékezései és naplói aligha segíthetnek e hiányok pótlásában, mivel igen kevés adatot tartalmaznak az általam vizsgált témáról. Mindössze két kivétel van e szabály alól: Henri Froment-Meurice írása⁵, aki 1956-ban a moszkvai francia nagykövetségen dolgozott, és az egykori budapesti francia kulturális attasé, Guy Turbet-Delof naplója.⁶ Ez utóbbi a magyar válsággal egy időben készült, és a legjelentősebb forrás a maga nemében. Az *oral history* eszközeinek alkalmazása rendkívül hatékonynak bizonyult nem csupán bizonyos hiányos információk kiegészítésére (például a szuezi ügyel kapcsolatban), de egyes iratok értelmezéséhez is. Itt elsősorban a nyilvánosságnak szánt dokumentumokra gondolok, mint pl. a Nemzetgyűlésben adott miniszteri válaszok. A francia Külügyminisztérium levéltárának *oral history* forrásait nem használhattam ehhez, mivel szinte semmit nem tartalmaznak a disszertáció által vizsgált kérdésekről. Bár nem tanulmányoztam szisztematikusan a korabeli sajtót a levéltári dokumentumoknak adva elsőbbséget, bőven használtam az e forrástípust feldolgozó munkákat. A tudományos konferenciák jegyzőkönyvei sokat segítettek egyes rész kérdések megvilágításában.⁷

⁵ Froment-Meurice, Henri, *Vu du Quai. Mémoire 1945–1983* [A Quai (d’Orsay)-ről nézve. Visszaemlékezések 1945–1983], Paris, Fayard, 1998.

⁶ Turbet-Delof, Guy, *La Révolution hongroise de 1956. Journal d’un témoin* [Az 1956-os magyar forradalom. Egy tanú naplója], bevezette François Fejtő, Párizs, Institut français en Hongrie – Editions Ibolya Virág, 1996. (magyar változat: TURBET-DELOF, Guy, *Napló*, Budapest – Párizs, Magyarországi Francia Intézet – Ibolya Virág Kiadó – 1956-os Intézet, 1996.

⁷ 1956. *Le commencement de la fin*. Actes du colloque «BUDAPEST 1956-1996» [A vég kezdete. A «Budapest 1956–1996» című konferencia jegyzőkönyve], amely a Palais du Luxembourg-ban volt, Párizsban 1996. október 28–29-én, szerkesztette François Fejtő és Gilles Martinet, Párizs, Association pour la Communauté Culturelle Européenne, 1997. Jegyzőkönyv a *Les intellectuels et l’opinion publique en France face à la révolution hongroise de 1956* [A franciaországi értelmiség és a közvélemény reakciója az 1956-os magyar forradalomra] című konferenciáról, amely 1996. október 17–19-én volt a magyarországi Francia Kulturális Intézetben, Csapodi Csaba átírásában, 2000 (kézirat).

A fentebb kifejtett céloknak megfelelően, a dolgozat a francia diplomáciának az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatos reakciójára összpontosít. Így csak azokat a kérdéseket tárgyaltam, amelyek feltétlenül szükségesek voltak e problematika megértéséhez. A disszertáció Első részében bemutatam, hogy az 1956-os magyar forradalom előzményei és maguk a forradalmi események milyen hatással voltak a francia külpolitikára, és mi volt annak azonnali válasza. Megállapítottam, hogy az *olvasás*, vagyis a Szovjetunióban Sztálin 1953-ban bekövetkezett halálát követő liberalizálódás, amely később áterjedt a szovjet blokk más országaira is, kedvező fogadtatásra talált a nyugati diplomácia köreiből, így a francia Külügyminisztériumban is. Mivel azonban a külpolitikai döntéshozók tökéletesen tisztában voltak a második világháború befejezése nyomán kialakult európai *status quo*, ill. a szovjet-amerikai szembenállás által jellemezhető bipoláris világrend adta szűk mozgástérrel, a nyugati kormányok, köztük a Guy Mollet vezette francia kabinet, nem kívánták túlzottan energikus lépésekkel gyorsítani ezt a folyamatot. Ezt az óvatos és passzív politikát alkalmazták a magyar forradalom kitörése után is, amely esemény egyébként meglepte Párizst, akárcsak a többi nyugati fővárost. Az Egyiptom elleni támadás 1956 júliusa óta folyó előkészítése és október végén kezdődő végrehajtása tovább szűkítette a cselekvés lehetőségét, és növelte a természetesen főként a Közel-Keletre összpontosító francia kormány passzivitását. Amikor a kormányzat képviselői kifejezték, hogy szimpatizálnak a felkeléssel, és elítélik a szovjetek Magyarországon gyakorolt elnyomó politikáját, gondosan ügyeltek arra, hogy nyilatkozataik semmiképpen ne okozzanak túl nagy feszültséget a Szovjetunióval való viszonyban. Az ENSZ ideális terep volt e politika megvalósítására. A később viszont a magyar ügy előtérbe helyezése a világszervezet fórumain kívánatosnak tűnt a Quai d'Orsay számára, hiszen a szuezi ügy kipattanása után Franciaország a támadások keresztüzébe került. Az Egyiptommal szolidáris harmadik világbeli országok szimpátiáját megnyerni szándékozó amerikaiak ellenállása azonban megghiúsította ezeket a próbálkozásokat. Az óvatosság és a be nem avatkozás politikája nyilvánult meg abban is, hogy a francia diplomácia nem tett semmilyen kezdeményezést a szovjet blokkban zajló forradalmi események érdemi befolyásolására. Tevékenysége az információk gyűjtésére, továbbítására és értelmezésére szorítkozott csupán. Bár a francia diplomaták jó munkát végeztek ezen a téren, következtetéseik nem hatottak kimutatható mértékben a francia kormány Magyarországgal kapcsolatos döntéshozatalára. Az európai *status quo* és a szuezi háború érdekei bizonyultak meghatározó tényezőkké.

A disszertáció második részében azt vizsgáltam, hogy a magyarországi válság milyen hatást gyakorolt a francia belpolitikára és társadalomra. Meg kívántam ugyanis figyelni, hogy

e tényezők mennyiben befolyásolták a Quai d'Orsay döntéshozatalát. A hidegháború viszonyai között a IV. Köztársaság Franciaországában a külpolitika elválaszthatatlan volt a belső ideológiai harcoktól. A kommunizmus és a „szabad világ” értékeiről folytatott ideológiai vita éppen a magyar tragédia kapcsán érte el tetőpontját. Éppen ezért a magyar forradalom hatása a francia társadalmi és politikai élet minden szféráját érintette. A politikai, társadalmi, sőt kulturális és vallási csoportosulások nagy része gondosan ügyelt rá, hogy nyilvánosan is állást foglaljon. Ebből a szemszögből a magyar ügy minden látszat ellenére inkább belső mint nemzetközi politikai kérdés volt Franciaország számára. Annál is inkább, mivel Magyarország kívül esett Párizs ható- és érdekkörén. Külpolitikai tekintetben az algériai háborút, a szuezi válságot és az európai integráció megalapozását jóval fontosabb ügyeknek tekintették. A lakosság és a politikai osztály reakciójának rendkívüli intenzitása több tényezővel is magyarázható. A hidegháború átpolitizált légkörének köszönhetően a francia közvélemény igen élénk figyelemmel követte a „vasfüggöny” túloldalán élő magyar nép harcát. A sajtó tovább erősítette ennek társadalmi visszhangját. A francia lakosság túlnyomó többsége felháborodott a szovjetek brutális magyarországi fellépése és az azt helyeslő Francia Kommunista Párt állásfoglalása miatt. A magyar forradalom fegyveres leverése Moszkva által egyrészt, a francia kormányzat aktív szerepvállalásával zajló szuezi háború másrészt alkalmat és érveket adtak a régóta szemben álló antikommunista és kommunista politikai tábor újabb összeütközéséhez. Ráadásul a magyar ügy kapcsán lehetőség kínálkozott nem lebecsülendő politikai előnyök megszerzésére is. A szocialista SFIO és a befolyása alatt álló CGT-FO szakszervezet erőteljes kampánya az FKP és a CGT ellen különösen jól példázza ezt. A szocialisták ugyanis, élesen elítélve a magyar tragédia nyomán kompromittálódott kommunista erőket, igyekeztek elhódítani azok igen jelentékeny szavazó bázisát. Sőt komoly erőfeszítéseket tettek aktivistáik átcsábítására is. Minden valószínűség szerint ezekkel a belpolitikai szempontokkal is magyarázhatók a szocialista párt vezetése alatt álló kormány nagyszabású szolidaritási intézkedései a magyar menekültek megsegítésére. A Guy Mollet kabinet tehát igyekezett belpolitikai eszközként felhasználni a magyar kérdés által keltett heves reakciókat.

Jeleznünk kell azonban a magyar események franciaországi visszhangjának határait is. 1956. december végére a közvélemény érdeklődése érezhetően csökkent a magyar tragédia iránt. A francia politikai erők sem igyekeztek az ügyet a továbbiakban napirenden tartani. A különlegesen heves reakció ellenére a magyar válság franciaországi visszhangja végül nem hozott alapvető és tartós változást sem a közvéleményben, sem az ország politikai életében. A

Francia Kommunista Párt taglétszámát és szavazóbázisát a néhány válságos hónap alig érintette.

A disszertáció Első részében megfigyelhettük, hogy a francia kormány hogyan használta fel Magyarországot ügyét a nemzetközi politikában annak érdekében, hogy elterelje a figyelmet a szuezi háborúról. A Guy Mollet vezette francia kormány, amint az imént láttuk, belpolitikai téren is eszközként használta fel a magyar kérdést. A Belügyminisztérium által országos szinten megszervezett gyűjtési akciókkal és megemlékezésekkel, a sajtó, elsősorban a rádió adta lehetőségeivel élve maga is hozzájárult a francia közvélemény mozgósításához. Annak azonban, hogy a különleges intenzitással reagáló társadalom és belpolitika bármiféle hatással lett volna a diplomáciai döntéshozatalra, semmilyen nyomát nem találtam. A magyar forradalom leverésének erőteljes franciaországi visszhangja végül maga is eszközzé vált, amikor a francia diplomácia illetékesei különböző nemzetközi fórumokon, mindenekelőtt az Egyesült Nemzetek Szervezetében elmondott beszédekben érveik alátámasztására példaként idézték.

A disszertáció Harmadik részében újra kezdem a francia külpolitika Magyarországgal kapcsolatos irányvonalának megfigyelését. Ezúttal a magyar forradalom leverése utáni periódust idézem fel. A francia diplomácia Magyarországgal kapcsolatos magatartása ebben az időszakban is tökéletesen illeszkedett a nyugati tömb politikájába. Tevékenységének legfontosabb része továbbra is az információk gyűjtése, továbbítása és értelmezése volt. A valódi és konkrét lépés ebben az időszakban is igen ritka. Idézzünk fel mégis ezek közül néhányat, így illusztrálva a Quai d'Orsay álláspontját determináló tényezőket!

A helyzet fő meghatározója továbbra is a bipoláris nemzetközi rendszer. Franciaországnak a „nyugati táborhoz” való kötődését látva természetesnek tekinthető, hogy a francia kormány nyilvánosan kifejezte rosszallását a szovjetek magyarországi politikájával és a Kádár-kormánnyal kapcsolatban. Ez a magatartás megfelelt a közvélemény várakozásainak is. A francia diplomácia kinyilvánította nem tetszését az ENSZ Közgyűlésének vitáiban és határozataiban, a Szovjetunióval és Magyarországgal fenntartott kétoldalú kapcsolataiban a NATO-országok diplomáciai bojkottjához csatlakozva, továbbá a magyar menekültek tömeges befogadásával és a magyar politikai emigráció támogatásával. Mindazonáltal a francia döntéshozók nem mentek ennél tovább. Ezután is akkurátusan betartották a hidegháború játékszabályait, nevezetesen az érdekszférák sérthetetlenségének elvét. Ez az

óvatosság a Quai d'Orsay egész magatartásán megmutatkozott. Nem kísérelték meg a magyar események lényegi befolyásolását. Következésképpen a francia kormány diplomáciai lépéseinek többsége a válság által közvetlenül érintett térségen kívül – az ENSZ-ben és a NATO-ban – realizálódott.

A francia külpolitika célja az ENSZ Közgyűlésében több mint hat évig, 1962 decemberéig napirenden lévő magyar kérdésben egyre világosabbá vált: az amerikaiakkal karöltve hatást kívántak gyakorolni a világ közvéleményére, főként az ún. Harmadik Világ országaira bemutatva a köreikben befolyását kiterjesztetni szándékozó Szovjetunió „igazi” arcát. Igen jellemző, hogy a párizsi kormány, noha lelkesen részt vett a Moszkva és Budapest ellen a NATO-országok által a magyar forradalom leverése után bevezetett diplomáciai bojkottban, a magyar tragédiáért elsősorban felelős Szovjetunióval szemben már 1957 januárjában eltörölte a retorziókat, egyáltalán nem törődve országa közvéleményével. A Kádár-kormányt viszont, amelyről pedig jól tudták, hogy egyszerű bábkormány, jóval tovább „karanténban” tartották. A hivatalos Magyarországgal szembeni bojkott természetesen sokkal kevésbé tűnt kockázatosnak és ártalmasnak a francia kormány szemében. Ennek révén viszont bizonyos mértékig kielégíthették a francia közvélemény elvárásait. Minden „visszafogottsága” ellenére azonban a Quai d'Orsay a hivatalos Magyarországgal sem akart teljes szakítást. Gondosan kerültek minden olyan lépést, amely veszélybe sodorhatta volna Franciaország magyarországi Követségének működését és/vagy létét. Ezért nem meglepő, hogy a budapesti francia diplomáciai misszió a Kádár-rendszerrel szemben ellenállókkal és ellenzékiekkel fenntartott kapcsolatainak nagyrészt csak információszerzési célból tulajdonított jelentőséget. Valódi együttműködésre csak a forradalom leverését követő hónapokban találtam néhány elszigetelt példát (pl. Bibó-féle „Tervezet a magyar kérdés kompromisszumos megoldására”). Az óvatosság nyilvánult meg a magyar politikai emigráció kezelésében is. A francia hatóságok bár lehetővé tették, hogy a Magyar Forradalmi Tanács 1957. január elején Strassbourghban tartsa meg alakuló konferenciáját, mindazonáltal egyértelműen leszögezték: nem engedélyezik az emigránsok számára fegyverek felhalmozását vagy szállítását francia területen. Egy ilyen gesztus ugyanis a Szovjetunióval való nyílt konfliktushoz vezethetett volna. Végül, a francia NATO-képviselő következetesen ellenezte, hogy a bármilyen formában nyilvánosságra hozzák, hogy a Szövetség foglalkozik a magyar kérdéssel. A francia Külügyminisztérium a magyar egyetemistáknak szánt segélyekkel kapcsolatban is tudatta: „*Kívánatos elkerülni minden közvetlen NATO-akciót*”. A francia kormányzat tehát mindvégig tiszteletben tartotta az európai *status quo* íratlan szabályait.

Az előbbiekkel szoros összefüggésben, a következő tényező, ami befolyásolta a francia diplomácia magatartását az a törekvés volt, hogy szoros multilaterális együttműködésben alakítsa ki politikáját a NATO keretében, és rendszeresen egyeztessen főként az Egyesült Államokkal és Nagy-Britanniával. A Kádár-kormánnyal fenntartandó viszonyral kapcsolatos döntéseket, a magyar menekültek befogadását, a magyarországi lakosság humanitárius segélyezésére irányuló akciókat alaposan megvitatták szövetségeseikkel. Amikor pedig a többi NATO ország nem támogatta Franciaország valamely kezdeményezését, a Quai d'Orsay inkább lemondott terveiről: ez történt például a Magyarország gazdasági segélyezését célzó francia elképzelés esetében 1957 első hónapjaiban.

A szuezi válság lezárulásával e tényezőnek a francia döntéshozókra tett hatása fokozatosan csökkent átadva a helyet az 1962-ig tartó algériai háború kérdésének. Az Algériában folytatott politika ugyanis bizonyos mértékig csökkentette Franciaország mozgásterét az ENSZ-ben.

Megállapíthatjuk tehát, hogy disszertáció Harmadik részében vizsgált, az 1956-os magyar forradalom leverését követő időszakban a bipoláris világrend rendszere továbbra is erőteljesen befolyásolta a francia diplomácia Magyarországgal kapcsolatos magatartását. Ez tehát egy hosszútávon ható stratégiai tényező volt, míg Franciaország közel-keleti érdekei időleges, taktikai jellegű tényezőnek bizonyultak.

Miután megvizsgáltuk, hogy a francia külpolitika milyen magatartást tanúsított az 1956-os magyar válsággal kapcsolatban a forradalom kitörése előtt, a forradalmi események alatt és azt követően, összefoglalásként megválaszolhatjuk a fentebb feltett három alapkérdést. Nevezetesen: a) Mi jellemezte a francia diplomácia magatartását az 1956-os magyar forradalom kapcsán az egész vizsgált időszakban? b) Hogyan illeszkedik ez a reakció a nemzetközi kapcsolatok történetébe? Végül, c) mi volt az 1956-os magyarországi események hatása a magyar–francia diplomáciai kapcsolatokban?

A Quai d'Orsay Magyarország és a szovjet blokk irányában folytatott politikáját az egész vizsgált időszakban nagy stabilitás jellemezte. Álláspontját mindenekelőtt az Egyesült Államok és a Szovjetunió szembenállásával jellemezhető kétpólusú világrend szabályai

határozták meg. Ez a nemzetközi környezet a be nem avatkozás politikáját sőt a passzivitást írta elő. A *fellazítás* politikája, ami bizonyos tekintetben válasz volt a kelet-európai *olvadásra*, soha nem lépett ki ebből a keretből. Sem a magyar forradalom kitörése, sem annak leverése nem változtatott lényegileg ezen az irányvonalon. A francia kormányzat nem vett tervbe semmilyen energikusabb intézkedést. A magyar semlegesség elfogadása a forradalom alatt vagy Christian Pineau francia külügyminiszter Magyarország semlegesítésére vonatkozó javaslata, amelyet 1956. december 18-án a francia Nemzetgyűlésben jelentett be, nem tekinthető ilyennek. Franciaország nemzetközi súlya nem is tett volna lehetővé hatékony fellépést ekkora horderejű nemzetközi kérdésben. Így azután Jean-Paul Boncour, magyarországi francia követ hasonló tárgyú felvetése, amit a Budapestre látogató Csou En-laj kínai miniszterelnöknek adott elő 1957 januárjában szintén csak egyszerű próbálkozásnak tűnik.

A többi faktor, nevezetesen a szuezi válság és hosszabb távon az algériai háború, szintén gyakorolt bizonyos befolyást a francia kormánynak a magyar eseményekkel kapcsolatos politikájára főként az Egyesült Nemzetek Szervezetében. Ezek a tényezők azonban, amint fentebb láttuk, csak időlegesek és taktikai jellegűek voltak az európai *status quo* szempontjához képest. A francia társadalom és politikai élet rendkívül intenzív reakciója elenyészően keveset számított a Quai d'Orsay döntéshozatalában. Kétségtelen, hogy a francia diplomaták a közvélemény egészéhez hasonlóan erős szimpátiával figyelték a magyar forradalom eseményeit (pl. Jean Laloy, Etienne Manac'h, Fernand Rouillon, Guy Turbet-Delof). A nagy érzelmi azonosulás és az egyéni szimpátiamegnyilvánulások azonban aligha módosították a végső döntéseket.

A magyar válság kívül esett Franciaország hatókörén. Ennek bizonyítására elég felidézni azt a tényt, hogy a francia külpolitika magyar ügyel kapcsolatos cselekvési területei Budapesttől távol estek. A francia kormány képviselői az ENSZ-ben, a NATO-ban vagy éppen a menekültek befogadása révén magában Franciaországban léptek fel. Párizs tehát oda koncentrált erőfeszítéseit, ahol a Szovjetunióval való közvetlen konfrontáció nélkül cselekedhetett. Így a NATO-tagállamok által a Kádár-kormánnyal szemben bevezetett bojkott lehetővé tette a francia kormány számára, hogy kritizálja a hivatalos Magyarországot a nyugati politikai liberalizmus nevében anélkül azonban, hogy veszélyes mértékben szembekerült volna Moszkvával. Természetesen éberrel figyelték a szovjet politika rezdüléseit tudván, hogy ezek döntő jelentőségűek a nemzetközi enyhülés szempontjából. Márpedig a

francia diplomácia elsőrangú kérdésként kezelte az enyhülés és a leszerelés folytatódásának problematikáját. Emiatt azután a Szovjetunióval való párbeszéd fenntartását fontosabbnak ítélték, mint a közép- és kelet-európai népek emancipációs törekvéseinek támogatását. Ez az álláspont világosan kifejeződött Nagy Imre és társai 1958. júniusi kivégzésekor: „... *helyes, ha nem keverjük össze a kérdéseket. A Kelet és a Nyugat közötti dialógus más lapra tartozik, és ennek a tétje túl súlyos ahhoz, hogy e téma megítélésében érzelmeink vezessenek minket. A közvélemény, amely ma talán megértené, ha megszakítanánk a párbeszédet Moszkvával Nagy kivégzése miatt, néhány hónap elteltével viszont minden bizonnyal megróna minket ezért. Nem szabad túlságosan sietnünk, és nem szabad visszafordíthatatlan döntéseket hoznunk. [...] Mi tehát nem vagyunk hívei a szakításnak...*”, szögezte le Etienne de Crouy-Chanel, Franciaország állandó képviselője a NATO Tanácsában 1958. június 20-án.⁸

A hozzáférhető források alapján megállapíthatjuk, hogy a magyar ügy nem volt elsődleges probléma Guy Mollet kormánya számára sem belpolitikai sem nemzetközi vonatkozásban. A magyar forradalommal egyidőben tartott minisztertanácsi ülések során mindössze egyetlen alkalommal került elő a téma. A magyar válsággal foglalkozó első döntést november 7-én hozták, amikor is a menekültek befogadásáról intézkedtek. A francia kormány természetesen bőségesen tárgyalta a nemzeti érdekeket közvetlenül érintő kérdéseket, mint például az algériai felkelőknek szánt fegyvereket szállító egyiptomi hajó, az Athos ügyét, az algériai FLN vezetőit szállító repülőgép elfogását vagy a szuezi háború fejleményeit. Ha megfigyeljük Franciaország legfontosabb szövetségeseivel 1956. november–decemberben folytatott tárgyalásait, ugyanerre a megállapításra jutunk. E legmagasabb szinten folytatott megbeszélések során a magyar ügy alig vagy egyáltalán nem került terítékre. Guy Mollet és Konrad Adenauer híres november 6-ai találkozásán a fő téma az európai integráció volt.⁹ Hervé Alphand, washingtoni francia nagykövet Eisenhower amerikai elnöknél november 8-án tett látogatása során főként annak fontosságát húzták alá, hogy meg kell szilárdítani a szövetséget az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország között a szuezi válság

⁸ Francia Külügyminisztérium Levéltára (Párizs): Services des Pactes, 241. doboz, n° 57 (1958. június 20.). Etienne de Crouy-Chanel, Franciaország állandó képviselője a NATO Tanácsában távirata.

⁹ *Ibidem*, Főtitkárság (1945–1966), « Entretiens et message » [Tárgyalások és üzenet], 1956. szeptember 3–1957. szeptember, G. Mollet és K. Adenauer 1956. november 6-i tárgyalásainak jegyzőkönyve. (*Documents diplomatiques français* [Francia diplomáciai dokumentumok], 1956, tome III (24 octobre – 31 décembre), Párizs, Ministère des Affaires Étrangères, 1990, pp. 231-238.)

után, amely megrendítette a korábbi kölcsönös bizalmat.¹⁰ Végül, a francia–brit tárgyalásokon szinte kizárólag a szuezi háború és annak következményei voltak napirenden.¹¹ Kétségtelen tehát, hogy nem csak Párizsban, de a nyugati döntéshozó központokban általában a magyar kérdést nem ítélték elsődlegesen fontosnak. Kiterjeszthetjük ezt a megállapítást a Nyugat-európai Unió (UEO) Tanácsának december 10-i¹² és a NATO Tanács december 11-14-én Párizsban megtartott miniszteri szintű üléseire vonatkozóan is.

Ha a Quai d’Orsay magyar ügyvel kapcsolatos politikáját a nemzetközi kapcsolatok történetébe ágyazva vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy álláspontja és magatartása tökéletesen illeszkedik a nyugati diplomácia általános irányvonalába. Akárcsak a Mollet-kabinet, a többi nyugati kormányzat is – saját közvéleményükkel ellentétben – teljesen tisztában volt azzal, hogy mennyire szűk a rendelkezésére álló mozgástér a magyarországi forradalmi események befolyásolására. A szovjet blokkal szembeni katonai beavatkozás vagy energikusabb politikai fellépés fel sem vetődött köreikben. Nem csak a franciákra, de a nyugati vezetőkre általában is igaz, hogy a Kelet és Nyugat közti enyhülési folyamat továbbvitelét kívánták, és nagy jelentőséget tulajdonítottak a Szovjetunióval való dialógus fenntartásának. Ami Magyarországot illeti, Párizs folyamatosan egyeztetette álláspontját partnereivel a NATO fórumain és a kétoldalú konzultációk során. A hasonló geostratégiai helyzeten túl ez az állandó kontaktus tette lehetővé a NATO-országoknak közös diplomáciai irányvonal kialakítását. Nagy-Britanniához és az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok voltak nyilvánvalóan a legerősebbek.

Az 1956-os magyar forradalom és annak leverése a szovjet hadsereg által nem provokált valódi konfliktust a nyugati és a keleti blokk között, mivel a Szovjetunió e válság során csak a saját befolyási övezetén belül cselekedett. A kortársaknak azonban az volt a benyomásuk, hogy a magyar válság és annak veszélyei a két blokk közötti ideológiai szembenállásból következnek. Mindenesetre ezt a következtetést lehetett levonni az amerikaiak által finanszírozott rádióállomások – a *Szabad Európa Rádió* és az *Amérika*

¹⁰ *Ibidem*, Főtitkárság (1945–1966), Suez [Szuez], 82, n° 7028–7038 (1956. november 8.). Hervé Alphand-nak, Franciaország washingtoni nagykövetének távirata. (*Documents diplomatiques français* [Francia diplomáciai dokumentumok], 1956, tome III (24 octobre – 31 décembre), *op. cit.*, pp. 251-253.)

¹¹ *Ibidem*, Főtitkárság (1945–1966), « Entretiens et message » [Tárgyalások és üzenet], 1956. szeptember 3–1957. szeptember, n° 278/SGL (1956. december 4.). Jean Chauvel-nek, Franciaország londoni nagykövetének jelentése.

¹² Összefoglaló a Nyugat-Európai Unió Tanácsának 1956. december 10-i üléséről, *Documents diplomatiques français* [Francia diplomáciai dokumentumok], 1956, tome III (24 octobre – 31 décembre), *op. cit.*, pp. 512–518.

Hangja – által Kelet-Európa felé sugárzott propagandából. Még az 1956-os év folyamán is azt sugalmazták, hogy az Egyesült Államok nem nézné ölbe tett kézzel, ha egy csatlósállam népe fellázadna szovjet elnyomói ellen... A nyugati közvélemény különlegesen intenzív reakciója szintén azt a látszatot keltette, hogy egy rendkívül veszélyes helyzetről volt szó. Fontos kiemelni, hogy a magyar forradalom nem volt ilyen jellegű válság, mivel valójában nem járt világháború kitörésének kockázatával. 1956 őszén Magyarország esetében más volt a helyzet, mint a koreai háború, a két berlini válság, a kubai rakétaválság, a vietnámi háború vagy az afganisztáni szovjet invázió esetén, ahol a két tábor ténylegesen szembenállt egymással. A magyar forradalom inkább az 1953-as kelet-berlini felkelésre, az 1968-as prágai tavaszra és az 1980-1981-es lengyel eseményekre hasonlított, hiszen mindezen események a szovjet érdekszférán belül zajlottak le. E „válságok” a polémia, a propaganda és a közvélemény szintjén maradtak, és nem zavarták meg komolyan a kelet-nyugati kapcsolatokat.¹³ Megállapíthatjuk tehát, hogy bár a magyar forradalom átmenetileg megnövelte a két blokk közti feszültséget, nem gyakorolt hosszútávon jelentős befolyást a két tábor közti viszony fejlődésére.¹⁴

Figyeljük meg végül a magyar forradalom hatását a magyar–francia kapcsolatok alakulására! Az 1955–1956 folyamán feljegyzett fokozatos javulást nem csak megállította, de durván visszavetette a NATO-országok diplomáciai bojkottja, amit a forradalom leverése ill. a Kádár-kormány hatalomra kerülése miatti tiltakozás kifejezésére vezettek be: „*A nyugati képviseltek tekintetében visszatért a Rákosi-korszak*”, panaszkodott Henry Quioc, a budapesti francia követség tanácsosa 1957 januárjában.¹⁵ Mindazonáltal, 1957 őszétől már a lassú felmelegedés jeleit figyelhetjük meg, ami az ezt követő egy évben fokozatosan kiterjedt. Néhány éven belül pedig a kapcsolatok szívélyessége jelentősen meghaladta forradalom előtti szintet. A korszak magyar–francia kapcsolatait több évtized távlatából vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1956-os magyar forradalom – minden látszat ellenére – nem gyakorolt lényegi hatást e viszonyrendszer alakulására. Charles de Gaulle elnöknek az új magyar nagykövet látogatásakor 1964-ben mondott szavai jól illusztrálják ezt a megállapítást: „*Nem volt népeink között a múltban semmi olyan zavaró ügy, ami meggátolhatná kulturális és*

¹³ Békés Csaba, « Hidegháború, enyhülés és az 1956-os magyar forradalom », *Évkönyv V. 1996/1997*, Budapest, 1956-os Intézet, 1997, p. 204 ; uő, *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában, op. cit.*, pp. 70-71.

¹⁴ Békés Csaba, *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában, op. cit.*, pp. 70-71.

¹⁵ Francia Külügyminisztérium Levéltára (Párizs) : Europe 1944-1960, Hongrie, 89. dosszié, n° 157/EU (1957. január 31.). Henri Quioc-nak, a budapesti francia Követség tanácsosának jelentése, *Situation et perspectives* [Helyzet és perspektívák].

*gazdasági kapcsolataink állandó fejlődését.*¹⁶ Érdekes megfigyelni, hogy a két ország közti kapcsolatoknak nem minden területe volt egyenlő mértékben érintve a forradalom utáni gyors változások által. Míg a politikai, diplomáciai és kulturális kapcsolatok esetén nagy kilengéseket regisztráltunk, a gazdasági kapcsolatok nagyobb stabilitást mutattak.¹⁷ Végülis bátran megerősíthetjük, hogy a többéves diplomáciai bojkott ellenére a francia–magyar kapcsolatok nemcsak normalizálódtak, de az 1960-as években az 1956. októberi szintnél jóval magasabbra emelkedtek.

Az 1956-os magyar forradalom igazi hatása a francia–magyar viszony történetében aligha a diplomáciai, politikai, gazdasági vagy kulturális szférában lelhető fel. A francia lakosság tudatának mélyén csaknem fél évszázada őrzött emlékek sokkal tartósabbnak bizonyultak. A „*mártír Magyarországnak*” nyújtott segítség és a magyar menekültek befogadása még ma is sokakban elevenen él. A magyar nép történeti emlékezetébe viszont az ’56-os tragédia kapcsán az íródott bele, hogy a Nyugat magára hagyta a bajban... A történetírásnak azonban rá kell mutatnia, hogy 1956-ban a franciák többsége – ha nem is fegyverrel a kézben, de a szívével – mellettünk állt.

Végül szeretném kifejezni köszönetemet mindazoknak, akik támogattak a disszertáció elkészítésében. Nagyon hálás vagyok a témavezetőimnek, Ormos Mária professzor asszonynak és Élisabeth du Réau professzor asszonynak nemcsak szakmai tanácsaiért, de emberi megértésükért és segítőkészségükért is. Ezúton köszönöm a munkámat előmozdító történészek segítségét, nevezetesen Békés Csaba, Bozsóki Pál, Fülöp Mihály, Paul Gradwohl, Király Béla, Bennett Kovrig, Kubassek János, Litván György, Majoros István, Nicole Racine-Furlaud, Rainer M. János, Schreiber Tamás, Tischler János és Paul Vandepitte hozzájárulását. A kutatásaim során Franciaországban, Magyarországon és Belgiumban megismert levéltárosok és könyvtárosok szintén jelentősen megkönnyítették az előrehadásomat. Különösen hálás vagyok Agnès Pouillon és Lázár György levéltárosoknak. Nagyon köszönöm François Davidnak, Cécile Vrain-nek, Stéphane Dufoix-nak és Nicolas Bauquet-nek, hogy résztvettek a kézirat nyelvi javításában.

¹⁶ Magyar Országos Levéltár (Budapest): XIX–J–1–j, Franciaország 1945–1964, 2. doboz, 004588/1/1964 (1964. július 13.). Valkó Márton, Magyarország franciaországi nagykövetének jelentése, idézi Garadnai Zoltán, « A magyar–francia diplomáciai kapcsolatok története, 1945–1966 », *Külpolitika*, 2001, n° 1–2, *op. cit.*, pp. 119 és 145.

Hálás vagyok a munkámat anyagilag és szakmailag támogató intézményeknek, így Franciaországban a Francia Kormánynak, a Sorbonne Nouvelle Paris III Egyetemnek; Magyarországon a Pécsi Tudományegyetemnek, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének, az 1956-os Intézetnek, a Hidegháború-történeti Kutatóközpontnak, a XX. Század Intézetnek, az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramoknak (OTKA, F-030125), a Soros Alapítványnak (Budapest), Budapest IV. Kerület Önkormányzatának; Belgiumban a Belgiumi Francia Közösségnek.

Nagyon köszönöm magyar és francia barátaimnak a sok bátorítást és segítséget. Hálás vagyok szüleimnek feltétlen támogatásukért és gyermekeimnek, hogy a lehetőségek szerint tolerálták időnként hosszúra nyúlt távolléteimet. Különösen hálás vagyok feleségemnek, Emesének, aki a kutatás és az írás hosszú évei alatt mindvégig mellettem állt.

¹⁷ Francia Külügyminisztérium Levéltára (Párizs) : Europe 1944-1960, Hongrie, 107. dosszié, (1958. május 18.). A Kelet-Európai AI-igazgatóság feljegyzése a főtítkárnak, *Questions hongroises* [Magyar kérdések].

Függelékek listája (a disszertáció 2. és 3. kötete alapján)

1. Levéltári források (a 2. kötetből)
2. Interjúk jegyzéke (a 2. kötetből)
3. Kézikönyvek jegyzéke (a 2. kötetből)
4. Publikált források (a 2. kötetből)
5. Válogatott tematikus bibliográfia (a 2. kötetből)
6. A kutatás során felkeresett intézmények jegyzéke (a 2. kötetből)
7. Fényképgyűjtemény (a 3. kötetből)
8. Sajtókivágatok (a 3. kötetből)
9. Csatolt levéltári dokumentumok (a 3. kötetből)
10. Térképek (a 3. kötetből)